હાલની સુધરેલી રીત મુજબ
વર્નાક્યુલર ટેકસ્ટ બુકસ રીવિઝન કમિટીએ
તૈયાર કરેલી

પહેલી ચોપડીના અર્થ.

(જેની અંદર અર્થ; કવિતાની સમજુતી; પાઠનો સાર; પાઠવાર અઘરા શબ્દો તથા જોડાક્ષર; ક્રિ.; વગેરે.)

રચનાર—મેસર્સ. બી. ડી. શાહ એન્ડ કો.
રચનારનું ઠેકાણું—શાહપોર—સુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા—C. M. Shah.
પ્રસિદ્ધ કરવાનું ઠેકાણું—શાહપોર—સુરત.

છાપનાર—નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકમ.
છાપવાનું ઠેકાણું—શ્રી "શંકર" પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ.
ચૌટાના પુલ ઉપર ટાંકી પાસે—સુરત.

સંવત ૧૯૮૫] કિંમત રૂ. ૦—૨—૬ [સને ૧૯૨૯

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ સંગ્રહ

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કું. કૃત.

પહેલી ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧.

દિવાળી=વરસનો છેલ્લો દિવસ; આસો વદ અમાસ.
અક્ષર=હરફ; દસ્કત
નિશાળ=ભણવાનું ઠેકાણું
રજા=છુટ્ટી
છોડી=છોકરી
પાછી વળી=ફરી
ભેગી=સાથે; એકઠી
લીંપેગુંપે=છાણમાટીની ગાર ચોપડે
ધોળે છે=ચોપડે છે; છાંટે છે
સંજેરી=ધારી
ઘુઘરા=ઘુઘરાના આકારનો ઘઉંનો બનાવેલો ગળ્યો પદાર્થ
સાથીઆ=ચુનાની ફાંક વગેરેનાં કાઢેલાં ચિત્રો.
આંગણામાં=બારણા આગળ
લુગડાં=કપડાં
ઘરેણાં=દાગીના; જણસો
દારૂખાનું=આતશબાજી
ફોડે છે=સળગાવે છે
લહેર=મજા
ગીત=રાગથી ગાવું તે
ઘેર ઘેર=ઘેરેઘેર
ફટાકડા=ફટાકા
હરખાય=ખુશી થાય

સમજુતી-દિવાળીના દહાડામાં ઘેરેઘેર દીવા સળગે છે, અને ફટાકા ફટાફટ ફૂટે છે, તેથી છોકરાં બહુ ખુશી થાય છે.

પાઠ ૨.

વાર=દિવસ
વિષે=બાબત
કચેરી=કોરટ
બંધ રહે છે=રજા પડે છે
રવિ=સુરજ; સૂર્ય
દેવળ=દહેરું
કેડે=પછી
મુસલમાન=મુસલમાની ધર્મ માનનાર
જુમેરાત=ગુરુવારની રાત
પાછો=ફરી; બીજીવાર
અઠવાડીઉં=સાત દિવસ

સમજુતી-પહેલો રવિવાર, બીજો સોમવાર, ત્રીજો મંગળવાર, ચોથો બુધવાર, પાંચમો ગુરુવાર, છઠ્ઠો શુક્રવાર

આવે છે. (૧) સાતમો વાર શનિ છે, તે છેલ્લો વાર ગણાય છે; એવી રીતે સાત દહાડાનું એક અઠવાડીઉં થાય છે. (૨)

પાઠ ૩.

ફરતી=ચારે બાજુએ; આસપાસ
વાડ=કાંટાનો કે તારનો બનાવેલો આંતરો.
દરવાજો=મોટું બારણું
માંહે=અંદર
ઝાડ=ફૂલ થાય તેવા છોડ
વેલ=વેલો; ભોંયપર પથરાતો છોડ
ચોકઠું=ચારે બાજુથી જડી લીધેલું લાકડાનું ઘર
વાવટા=નિશાન; ધજા
મોગરી=ઘંટ વગાડવાની લાકડાની હથોડી
મહેતાજી=માસ્તર; ગુરુજી
બેઠક=બેસવાની જગા
કલાકની સીસી=કલાક જાણવાનું સાધન
ગામ=જ્યાં થોડાં કુળીઆં અને ઘર હોય તે
નકશો=ગામ કે દેશનો ચિત્રેલો નમુનો
ચિત્રો=છબીઓ
ટાંગેલાં=લટકાવેલાં
ઘોડી=પાટીઉ મૂકવાની બેઠક
કસરત=મહેનત કરી શરીરને મજબુત બનાવવું તે
માટી=મટોડી
મજાની=સારી
અહીં=આ ઠેકાણે
રોજ=હંમેશ; નિત્ય

પાઠ ૪.

નિશાળીઆને બોધ.

ઈશ્વર=પરમેશ્વર
નિત્ય=રોજ; હંમેશાં
પરોઢીએ=સુરજ ઊગતાં પહેલાં; મળસકામાં
તમામ=બધા; સઘળા
દો=આપો
માન=આબરૂ
ગુરુ=મહેતાજી
સમા=જેવા; બરાબર
જ્ઞાન=સમજણ; અક્કલ.
તજવું=છોડી દેવું; કાઢી નાખવું.
અંગ=શરીર
હળીમળીને=સંપીને
સંગ=સોબત
ચોડી=લગાડી
ચિત્ત=મન
શિક્ષા=શિખામણ; બોધ
રૂડી=સારી
રીત=ચાલ
પેર=રીત
નીસરી=નીકળી
પાંસરૂં=સીધું; રખડયા વગર

સમજુતી—હંમેશાં સુરજ ઊગતાં પહેલાં ઊઠવું અને પરમેશ્વરનું નામ દેવું; પછી દાતણપાણી કરી લઈ નહાઈને બધા પાઠ તૈયાર કરવા. (૧) માબાપ કહે તેમ કરો, અને વડીલને માન આપો; મહેતાજીને બાપ જેવા ગણો, તેથી સારી સમજણ મળશે. (૨) કદી જુઠું બોલવું નહિ, અને શરીરમાંથી સુસ્તાઇ કાઢી નાખવી (મતલબ કે કામ હોંસથી કરવું અને વાર લગાડવી નહિ) બધા સાથે સંપીને ચાલવું; અને સારા સોબત રાખવી. (૩)

રોજ નિશાળે જવું અને મન લગાડીને ભણવું, મહેતાજીની શિખામણ માનવી અને સારી ચાલ રાખવી. (૧) ભણતી વખતે મન રમતમાં રાખવું નહિ એ તમે સારી પેઠે સમજો. નિશાળેથી છુટયા પછી સીધા ઘેર જવું મતલબ કે રસ્તામાં રખડતા જવું નહિ. (૨)

પાઠ ૫.

ધોતલી=પોતડી; ધોતડી
અંગરખી=ડગલી
બોડીઓ=નાના બુટ; ખાસડી
દરજી=લુગડાં શીવનાર
સુરવાલ=સાંકડા પાયચાનો લેંઘો
ફળીઉં=મહોલ્લો
કોટ=ડગલો
ઘાઘરી=નાનો ચણીઓ
ઓઢણી=છોકરીઓને ડીલે તથા માથે ઓઢવાનું ત્રણ ગજનું લુગડું

પાઠ ૬.

ચોકખાઇ=સફાઇ; સુઘડતાઇ
ચોકખા=સાફ
મેલા=ગંદા; મેલવાળા
બરાબર=સારી રીતે
ડીલ=શરીર
ગંદી=ખરાબ; ગોબી
અડાય=અડકાય
ફોલ્લો=ગુમડું; ચાંદું
ખાસ=ઝીણી ફોલ્લી; ખુજળી
ધોવડાવવાં=સાફ કરાવવાં
ડાઘા=ટપકાં
વાડો=ઘરની પાછળની ખુલી જગા
ગંદવાડ=ગોબવાડ
નાથ=ધણી

કવિતા=ગાયન
આંદા=આજારી
મુખડું=મોં
દીલ=મન
જગનાથ=જગતના ધણી; પરમેશ્વર

સમજુતી-મારો ઓટલો સાફ છે, અને મારા ઘરનો ચોક પણ સાફ છે, મારા લુગડાં ચોકખાં જોઇને બધા લોક મને ચોકખો કહે છે. (૧) મારૂં ગોં ચોકખું છે, મારા હાથ ચોકખા છે; મારા ચોકખા (પાપ વગરના) મનમાં પરમેશ્વર બિરાજે છે. (૨)

પાઠ ૭.

વરસગાંઠ=સાલગીરી; જન્મ દિવસ
ભાવ્યાં=પસંદ પડ્યાં; સ્વાદ લાગ્યા
ઝટ=જલદી
ભાણો=બેનનો છોકરો; ભાણેજ
કઢી=છાશમાં ચણાનો લોટ, આદુ, મરચાં, હળદર નાખી ઉકાળેલી તે
હાથ પણ અડાડયો નહિ=જરાપણ ખાધું નહિ
બીડાં=પાનમાં ચુનો, કાથો, સોપારી વગેરે મૂકી બનાવેલી પટી

પાઠ ૮.

કાકો=બાપનો ભાઇ
કાકી=કાકાની વહુ
ભત્રીજો=ભાઇનો છોકરો
મામો=માનો ભાઇ; બાપનો સાળો
મામી=મામાની વહુ
ભાણેજ=બેનનો છોકરો; ભાણો
ફોઇ=બાપની બેન
ફુઓ=ફોઇનો વર
માસી=માની બેન
માસો=માસીનો વર
પીતરાઇ=કાકાનાં છોકરાં
મોળાઇ=મામાનાં છોકરાં
મસિઆઇ=માસીનાં છોકરાં
ફોઇઆત=ફોઇનાં છોકરાં
બનેવી=બેનનો વર
સાળો=વહુનો ભાઈ
સાળી=વહુની બેન
ઓરમાન=બાપ એક ને મા જુદી જુદી હોય તે; સાવકાં
સાવક=ઓરમાઇ
મા એક અને બાપ જુદા જુદા હોય તે દૂધ ભાઇ કહેવાય
જમાઇ=છોકરીનો વર
વહુનાં માબાપ=છોકરાનાં સાસુ સસરો
વરનાં માબાપ=છોકરીનાં સાસુ સસરો
છોકરો કે છોકરીના સસરો એક બીજાને વેવાઇ કહે છે. છોકરો કે છોકરાની સાસુ એક બીજાને વેવણ કહે છે

પાઠ ૯.

મા સંબંધી કવિતા.

સર્વે=બધાં
દેખી=જોઈ
હરખાઉં=ખુશ થાઉં
ચાંપે=દબાવે
સાથ=સાથે
બોકી=બચ્ચી; ચુંબન
બાથ ભીડે=બે હાથ પહોળા કરી છાતી સાથ દબાવે.
પંપાળીને=હાથ ફેરવીને
મુખ=મોઢું
દુખડાં=દુઃખો
મીઠા=સારા
કલોલ=મજા; આનંદના શબ્દો
ખાણું=ખાવાનું
મારી જાત=મારૂં શરીર
લગાર=જરા
તે વાર=તે વખતે
ઉંઘાડવા=ઊંઘ લાવવા
હાલો=ઊંઘ આણવાનું ગીત
પેટ ભરીને=ધરાઇને
માડી=મા
નવ=નહિ
સૌથી=બધાં કરતાં
હેત=વહાલ; પ્યાર
અપાર=ઘણુંજ
આભાર=પાડ; ઉપકાર

સમજુતી-માને જોઇને બહુ ખુશ થાઉં છું, અને દોડતો દોડતો તેની સામે જાઉં છું; મા મને લઇને છાતી સાથે દબાવે છે, બચ્ચી કરીને બે હાથ પહોળા કરીને દબાવે છે. (૧) ખોળામાં લઇને મને ધવરાવે છે, અને શરીરપર હાથ ફેરવીને ખુશ થાય છે. મારૂં મોઢું જોઇને (મને જોઇને) હરખાય છે, અને પોતાનાં બધાં દુઃખો ભૂલી જાય છે. પંખી આનંદથી બોલતાં હોય તેના જેવાં મારા બોલ મીઠાં લાગે છે, મા મને સારૂં સારૂં ખાવાનું આપે છે, અને મારા શરીરની બહુ સંભાળ રાખે છે. (૩) મને જરા રડતો જાણીને તે વખતે ગભરાતી દોડી આવે છે, જો હું હસું અને રમું તો તું બહુ ખુશ થાય છે, અને ઉંઘાડવાને માટે તું હાલરડાં ગાય છે. (૪) જો હું માંદો પડું તો તું ઓસડ પાય છે અને તું (માડી) પણ પેટ ભરીને ખાતી નથી; બધાં કરતાં તારૂં હેત ઘણુંજ છે, માટે હું તારો ઘણો પાડ માનું છું. (૫)

પાઠ ૧૦.

મોટા=મોટી ઉમરના; વડીલ
પ્રમાણે=રીતે
પૂઠે=પાછળ
આવાજ=આપાજી
વખાણ=સારું કહેવું તે
માન=આવકાર

પાઠ ૧૧.

ઉજાણી=મીજબાની
બબ્બે=બે બે
ક્યાં=કયે ઠેકાણે
આશોપાલવ=એક જાતનું ઝાડ (એના પાંદડાંના તોરણ બને છે.)
વિના=વગર
પૌંઆ=ડાંગરને પલાળી શેકી ખાંડીને બનાવે છે તે
ધાણી=જુવાર, મકાઇ, વગેરેના દાણાને શેકી બનાવે છે તે
વઘારેલાં=વઘાર દીધેલાં
ખારેકી=ખારેક જેવા
હળ=મોટને શેકી તેમાં ઘી ખાંડ વગેરે નાખી બનાવેલું તે
દાદી મા=બાપની કે માની મા
રાંદેરી=રાંદેરમાં થતા
શેતરંજી=જાડું સુતરાઉ બિછાનું
પાથરણું=બિછાનું
હાર=ઓળ
શાક=દુધી, વેગણ, પાપડી વગેરે
ચટણી=આદુ, મરચાં, કોથમીર, મીઠું વગેરે છુંદીને બનાવેલી તે
ખુબ=ઘણાં
મજા=રમુજ; ગમત

પાઠ ૧૨.

પછાડી=પાછળ
શરત=હાર જીત
થાભો=ઉભા રહો
જીત્યો=ફાવ્યો
સઢ=વહાણ ચલાવવા માટે પવન ભરાવવા સારૂ બાંધેલું લુગડું
ચાલ=રીત
સુંદર=સારી
હોડી=સઢવાળો મોટો મછવો
રમત=ગમત; ખેલ
તાપ=તડકો; ગરમી
પણે=પેલે ઠેકાણે
એકઠા=ભેગા
તરફ=બાજુ
તળાવ=જેની ચારે બાજુએ જમીન અને વચમાં પાણી હોય તે
સહેલ=મજા;મોજ; ગમત

પાઠ ૧૩.

ખંડ=બૈરીની કાંચળીના કપડાંનો કસબી કકડો
કાંચળી=બૈરાનું કાપડું
ઇનામ=સરપાવ
પરીક્ષા=તપાસણી

છાની=મુંગી; ચૂપ
હેલો=વારૂ
નજર કરી=જોઇ
ડાહી=શાણી; સમજુ

પાઠ ૧૪.

દેડકાં=પાણીમાં રહેનાર ચોપગાં પ્રાણી
પાળ=કોરણું; કોર; કાંઠો
ફેંકાફેંકી=નાખાનાખી
ધડાધડ=ધબોધબ
માર્યા જઇએ છીએ=દુ:ખી થઇએ છીએ
ખરી=સાચી
પ્રાણી=જીવ
ઈજા=દુ:ખ; નુકસાન
સંભાળી=સાચવી
નુકસાન=બગાડ
કદી=કોઈ વખત
ખેલતાં=રમતાં
હાણ=નુકસાન
ભારે=ઘણું.

સમજુતી–રમત ગમત કરતાં,કોઇ વખત પણ કોઇને નુકસાન કરવું નહિ. નઠારી રીતે રમતાં ઘણું નુકસાન થાય છે.

પાઠ ૧૫.

દયા=મહેરબાની; રહેમ
ખીજ્યા=વઢયા
તળે=નીચે
ઢુંઢાય=ચગદાય; કચડાય
ફાંફાં=ખોટી મહેનત
ઢોર=ગાય, ભેંસ, બળદ વગેરે ઘાસ ખાનારા પશુ
કામના=ખપના
સંભાળ=બરદાસ
વખતસર=બરાબર વખતે
સાફ=ચોખ્ખી
નીરવાનું=ખાવાનું
સોળ=ઝપાટાની નિશાની; લાકડીના મારથી જે લીસોટા પડે છે તે
યાદ=ફીકર
ભૂલી=વીસરી
ગજા=શક્તિ
ઉપરાંત=વધારે

પાઠ ૧૬.

એનધેન=રમતનું નામ છે
છુટો=બંધન વગરનો
દાવ=વારો
પહેલાં=અગાઉ
જણ=છોકરો
બંધ કર=મીંચ
બાકીના=બીજા
વાંસો=પીઠ; બરડો
વારાફરતી=એક પછી એક
દીવાધેન=આંખ બંધ કરવી તે
સમજ્યા=જાણ્યું
ભેળભેળ=એકઠા
હોશિયાર=ચાલાક
પારખી=ઓળખી
સંતાવા=છુપાવા
અડશે=અડકશે
બાજી જશે=વારો આવશે નહિ

લાંબો વખત=ઘણીવાર
ઓળખ=પારખ
શાબાશ=ધન્ય
બસ=ઘણું
સાર—આ રમતથી લાગવાની ઇંદ્રિય, ધારણા શક્તિ વગેરે શક્તિ કેળવાય છે.

પાઠ ૧૭.

સાચ=સાચું; સાચી વાત
ગમ્યો=પસંદ પડ્યો
દેસાઇ=જાગીરદાર
ગાળ=ખરાબ શબ્દ;
જુઠું=ખોટું
હેત=માયા; પ્યાર
વખાણ્યો=પસંદ કર્યો
દેખે=જુએ
કાપે=કાપ મૂકે
કાપ=ચીરો.
ગભરાયો=અકળાયો
સાચાબોલું=ખરું બોલનાર

પાઠ ૧૮.

વાઘ=ફાડી ખાનારું ચટાપટાવાળું પ્રાણી
મશ્કરી=મજાક
પસ્તાય=દીલગીર થાય
બચ્યાં=રહ્યાં
સીમ=ખેતર
અમથી=ખોટી; જુઠી
ધાજો=દોડી આવજો
આસપાસ=આજુબાજુ
શરમાઇ=લજવાઇ
ખોટું=ખરાબ; માઠું
સાચી=ખરી
રોતા=રડતા
છેતર્યા=ઠગ્યા
વા'રે ધાયા=મદદે દોડી આવ્યા
સપડાય=ફસાય
જુઠાણું=ખોટારૂં; જુઠું
આખર=છેવટ
જન=માણસ

સમજુતી—જે માણસ બીજા માણસની મજાક કરે છે તે માણસ પહેલાં કે પછી ફસાય છે; ખોટારૂં જલદી જણાઇ આવે છે, અને આખરે તે જુઠો માણસ દીલગીર થાય છે.

પાઠ ૧૯.

જુક્તિ=કળા; યુક્તિ
પોકેપોક મૂકી=મોટે સાદે ધાંટા પાડી
બચાવે=ઉગારે
આઘું=દૂર
એકેકને=દરેકને
કબુલ કરી=માની

પાઠ ૨૦.

ગરીબ=પૈસા વગરનો
સ્વન=અવાજ
ભિખારી=જેની પાસે ખાવા પીવાનું ન હોય તે; ભીખ માગનાર
ભજન=ઇશ્વરના ગુણ ગાવા તે

પુરાં=પુરતાં
આંધળો=જેને બે આંખે દેખાય નહિ તે
ભીખ=માગી ખાવું તે
પગે અપંગ=પગે ખોડવાળો; લુલો; લંગડો;
અપંગ=લુલો; લંગડો; આંધળો; બહેરો; ખોડવાળો
દયા=મહેરબાની; મહેર
ભગવાન=પરમેશ્વર
ભલું=સારૂં; કલ્યાણ

પાઠ ૨૧.

ઇશ્વર=પરમેશ્વર
ભજન=ગુણ ગાવા તે
ચંદ્ર=ચાંદો; ચંદ્રમા
વીસરૂં=ભૂલું
પ્રભુ નામ=પરમેશ્વરનું નામ
અગણિત=ગણાય નહિ એટલા; ઘણાજ
ઉજાસ=અજવાળું
કામ=માટે; સારૂ

ઉપયોગી=જરૂરની
હવા=પવન
દામ=પૈસો
દીએ છે=આપે છે
પોષે=પોષણ કરે
દેવા=આપવા
સરજાવી=પેદા કરી
સૌ=બધે
ઠામ=ઠેકાણે
પાન=પાંદડાં
સેવક=દાસ
હામ=હિંમત

સમજુતી-ભગવાનનું ભજન ભૂલીશ નહિ. હું કદી પણ ભગવાનનું ભજન ભુલીશ નહિ. પરમેશ્વરે અજવાળાને માટે ચંદ્રમા, સુરજ અને ગણાય નહિ એટલા તારા બનાવ્યા છે. હું કદી પણ ભગવાનનું ભજન ભૂલીશ નહિ. (૧) ઘણી જરૂરની હવા તે તેં આપી છે. તેના કાંઈ પૈસા બેસતા નથી. હું કદી પણ૦ (૨) તું વરસાદ વડે અનાજ આપે છે અને બધા જીવોનું પોષણ કરે છે. હું કદી પણ૦ (૩) દૂધ, દહીં આપવાને માટે તેં બધે ઠેકાણે ગાય અને ભેંસને પેદા કરી છે. હું કદી પણ૦ (૪) તેં ઝાડ, પાંદડાં, ફુલ, ફળ, આંબો, ગુલાબ, બદામ વગેરે બનાવ્યાં છે. હું કદી પણ૦ (૫) તમે મહેરબાની કરી મને ઘણી વિદ્યા, સુખ અને હિંમત આપો. હું કદી પણ ભગવાનનું ભજન ભૂલીશ નહિ (૬)

પાઠ ૨૨.

સરદાર=ઉપરી
સ્વપ્નું=ઊંઘમાં આવતા વિચાર
જંગલમાં=વનમાં
હરણી=હરણની માદા
રૂપાળું=શોભીતું
ઉપાડી=ઉંચકી
એકદમ=તરત
છલંગ=ફાળ; કુદકો
દેવતાઇ=દેવના જેવો
પુરુષ=માણસ

પાઠ ૨૩.

ઉંદરડી=ઉંદરનું બચ્ચું
રસોડું=રસોઇ કરવાની જગા; રાંધણી
ભરાઇ=સંતાઈ
ભાત=બાફેલા ચોખા
ખાવાનું=ખોરાક
સારાં=ભલાં
ઉપલા=ઉપરના
બાકું=કાણું
પોળી=બેપડવાળી રોટલી
મન=મરજી; ખુશી
મણા=ખામી; ખોટ
ઉંદરીઉં=ઉંદર પકડવાનું પાંજરૂં
જોગજોગે=એકાએક
પાર=છેડો
વલે=હાલ; દશા
સાર=બાળકોએ મોટાની શિખામણ માનવી

પાઠ ૨૪.

કાંઠો=કિનારો
પોલ=પોલાણ
દર=કાણું; સાપ, ઉંદર, મંકોડા, કીડી વગેરેને રહેવાનું ઘર
ઝેરી=ઝેરવાળો
પંખી=પાંખવાળા જનાવર; પક્ષી(ચકલી, પોપટ, કાગડા વગેરે પંખી કે પક્ષી કહેવાય)
ફુંફાડા=ફૂં ફૂં નો અવાજ કરવો તે
ફેણ=સાપની પહોળી કરેલી મરદન
છોલાઇ=ઘસાઇ
વળગીને=બાઝીને
ચટકા=ડંખ
ભોંય=જમીન
પછાડી=અફાળી
વાસ=પીમળ
પછાડા=તરફડીઆ
અંતે=આખરે; છેવટે
જોરાવર=જબરો
જીવ લીધો=મારી નાખ્યો
ઝાઝા=ઘણા
નબળા=જોર વગરના
વેર=અદાવત
નાગ=ફેણવાળો સાપ
પ્રાણ=જીવ
સાર—કોઇને હલકું ગણી તિરસ્કાર કરવો નહિ, તેમજ પોતાની શકિત વધારે છે એમ ધારી અહંકાર કરવો નહિ.

સમજુતી-જોર વગરના પણ ઘણા માણસ સાથે કોઈ પણ દિવસ વેર કરવું નહિ; જુઓ કે આ રીતે ઘણી કીડીઓએ મળીને મોટા સાપને પણ મારી નાખ્યો.

પાઠ ૨૫.

માબાપની ચાકરી.

લુલા=લંગડા
સેવા=ચાકરી
અમાપ=ઘણીજ
કે'=કહે | ધન=પૈસા
તીરથ=જાત્રા
પારખી=જાણી
કાવડ=વાંસને બે છેડે શીકા બાંધી બનાવેલું તે
મનસુબો=વિચાર
માતાપિતા=માબાપ
તે વાર=તે વખતે
ધન ધન=વાહ વાહ
સારા=ચાકરી કરે એવા
સંતાપ=મનનું દુ:ખ
જે વાર=જે વખતે; જ્યારે
આશીશ=ભલું થજો એમ કહેવું તે; દુવા
ફરજ=પોતે કરવાનું કામ
બજાવી=પુરી કરી
મહેર=મહેરબાની; દયા
લીલાલહેર=મજા; બધી વાતે સુખી
સાર=જે છોકરા માબાપ તરફ પોતાની ફરજ બજાવે છે, તેને રમત ગમત અને સુખજ મળે છે.

સમજુતી-માધવના માબાપ ઘરડાં, લુલાં, આંધળાં અને ગરીબ હતાં, તેઓની માધવ ઘણીજ ચાકરી કરતો હતો. (૧) માધવને એનાં માબાપે કહ્યું કે અમારા મનની વાત સાંભળ. જો અમારી પાસે પૈસા અને આંખો હોત તો જાત્રા કરવા જાત. (૨) માબાપનું મન પારખી લઇને તેણે તેમને સુખી કરવાનું ધાર્યું. જો હું કાવડમાં બેસાડી જાત્રા કરાવું તો એમનું દુ:ખ મટે (૩) એવો વિચાર કરીને કાવડ બનાવી અને માબાપને બે બાજુએ બેસાડયાં. (૪) પછી ખાંધે કાવડ ભેરવીને જાત્રા કરવા ગયો, માધવના આ હેતથી બધાને નવાઇ લાગી. (૫) આવા છોકરાને શાબાશ છે, અને માબાપને

પણ ધન્ય છે; જો છોકરા સારા હોય તો કંઇ દુઃખ રહે નહિ. (૬) બધી જાત્રા કરાવીને જ્યારે તે ઘેર ગયો ત્યારે માબાપ ખુશી થયાં; અને ઘણીજ દુવા દીધી. (૭) છોકરાએ પોતાની ફરજ બજાવી (પોતાને જે કામ કરવાનું હતું તે કર્યું) તેથી પરમેશ્વરે મહેરબાની કરી. જે માબાપને સુખ આપે, તેને બધી વાતે સુખ થાય છે. (૮)

પાઠ ૨૬.	પાછી=બીજીવાર; ફરીને	કઠણ=અઘરૂં
ચતુરાઇ=હોશિયારી	મટાડી=દૂર કરી	જલદી=થોડીવારમાં
કુંજો=ભોટવો	નાચતો=કૂદતો	પાર મુકાય=પૂરૂં થાય
આમ તેમ=આજુબાજુ	છુપાઇ=સંતાઇ	સાર—અક્કલ અને
ફાંફાં=ખોટી મહેનત	કાજે=માટે; સારૂ	ધીરજથી જેવું કામ
ઉપાય=ઇલાજ	કંકર=કાંકરા	થાય છે, તેવું ફાંફાં
સૂઝી આવ્યો=જડયો	ધીરજ=સબુરી	મારવાથી થતું નથી.

સમજુતી-ભોટવામાંનું ઉંડું પાણી ઉપર લાવવા માટે કાગડાએ કાંકરા નાખ્યા, તેથી પાણી ઉપર આવ્યું. તે આજ પીધું. (૧) સબુરી અને ડહાપણથી અઘરૂં કામ હોય છે તે પણ થોડીવારમાં પુરૂં થાય છે; માટે ભલે તમે બધા કરી જુઓ. (૨)

પાઠ ૨૭.	માના બાપ	બચ્ચી=બોકી; ચુંબન
કાપણી=અનાજ ઘાસ વગેરે કાપવાનું કામ	સાદ=અવાજ	ભાથું=ખાવાનું
	મલકાવી=હસવા જેવું કરી	તાજા=કામ કરવાની શક્તિવાળા
આથમતા=આથમી જતા	બેટા=દીકરા	
વઢાઇ=કપાઇ	બાથમાં=બે હાથની વચમાં	
દાદાજી=બાપના બાપ;		ઉનો=ગરમ

માખણ=દહીંને વલોવવાથી છાશના ઉપર જે ધોળો ને હલકો ચીકણો પદાર્થ તરી આવે છે તે
વંતાક=વેગણ
દહાડીઆ=રોજથી મજુરી કરનારા
ભાણ=સુરજ
ભાણબૂડે=સુરજ આથમે
દાતરડું=અનાજ, ઘાસ વગેરે કાપવાનું લોઢાનું વાંકું હથિયાર
ચાસ=ખેતરમાં હળે કરી પાડેલા આડા ઉભા લીસોટા
ચચ્ચાર=ચાર ચાર
દહાડો આથમે=સાંજે
સાર-ખેડુતનો ખોરાક સાદો છે, પણ તેઓ મહેનતુ હોવાથી ઘણા મજબુત હોય છે, માટે આપણે મહેનત કરવી.

પાઠ ૨૮.

ખળાં=ખળીઓ
પાથરા=કાપીને ભોંયપર નાખેલા છોડ
ખળી=કણુસલામાંથી દાણા છુટા પાડવા માટે લીપી ચોકખી કરેલી જગા.
ભોર=ઢગલો
ઠાલવ્યો=ખાલી કીધો
હાલરાને=બળદની હારને
હાલરૂ=ઉબીમાંથી ઘઉં અને છોડા છુટા પાડવા માટે તેના ઢગલા પર બળદ જોડેલું ગાડું ફેરવવામાં આવે છે તે
પગર=કણુસલામાંથી દાણા છુટા પાડવા માટે તેનાપર ઢોરોને ચલાવે છે તે
પગર ફેરવતી હતી=બળદને ફેરવી તેના પગ વડે ઉબી કચરાવતી હતી
પટલાણી=પટેલની બૈરી
ઉપણી=ઝાટકી
કુંવળ=ઘઉંનું ઘાસ
કારભાર=કામકાજ
હરખ=આનંદ; ખુશાલી
હરખ માતો ન હતો=ઘણીજ ખુશી થતી હતી
હોંસીલી=ઉમંગી

પાઠ ૨૯.

ખેતરમાં કણુસલાં ઘાસ વગેરે કાપવાનું કામ.

કાપણી=કાપવાનું કામ
આમ=આ તરફ
ઉમંગે=હોંસથી
બાર માસ=એક વરસ
માસ=મહીનો
પીરસીને=મૂકીને
સંપે=એક બીજાને સાથે
સદાય=હંમેશ; નિત્ય
ઉભરાયો=ઘણો થયો
સુંદર=સારો

ફાલ=પાક
લઇએ=છોડપરથી લઇ લઇએ
ખંત ધરી=કાળજી રાખી
કાં=શા માટે
ફુંડાં=જુવાર, બાજરીનાં કણસલાં
આમ=આવી રીતે
ખળાં=કણસલામાંથી અનાજ છુટું પાડવાની જગા; મોટી ખળી
હૈયે=મનમાં; હૈયામાં
હામ=હિંમત
લણણી=લણવાનું કામ
કોળી=બાચકો; નાની પુળી
આ પાસ=આ બાજુ
વાળુ=રાતનું જમવાનું

સમજુતી—હે બાળકો તમે બધા આમ આવો; આપણે હોંસથી કાપણીનું કામ કરીએ. જુઓ, પેલી વાદળીઓ વરસીને ચાલી જાય છે, એ બાર મહીનાનું અનાજ આપે છે, ને હમેશાં એક બીજા સાથેજ રહે છે. હે બાળકો૦ (૧) ખેતરમાં કેવો સારો પાક થયો છે, ચાલો આપણે કાળજી રાખીને કાપી લઇએ, શું કરવા કાલ કરીએ? વાર લગાડીએ? હે બાળકો૦ (૨) હાથમાં દાતરડું વાંકું લઇને આ પ્રમાણે કણસલાં કાપો; અને તેનો ખળીમાં લઇને ઢગલો કરતાં મનમાં હિંમત રાખો. હે બાળકો૦ (૩) અનાજ લણવાનું કામ પુરૂં થયું. હવે બધાએ ઘાસ કાપો, અને ઘાસના ચાર બાચકા લઇને આ બાજુએ મૂકો. હે બાળકો૦ (૪) આપણે પૂળા બાંધી ગાડામાં નાખી કામ પુરૂં કરીએ, પછી ઘેર જઇને વાળુ કરીને બધાએ પરમેશ્વરનું ભજન કરીએ. હે બાળકો૦ (૫)

પાઠ ૩૦.

ખળાં=કણસલામાંથી અનાજ છુટું પાડવાની જગા; ખળીઓ
આ વાર=આ વખત
દીસે=દેખાય
તૈયાર=કણસલાંથી ભરેલાં
અનાજ=દાણા
છુટું=જુદું
સરસ=સારા
પિલાય=કચડાય
કણ=અનાજના દાણા

ઉપણીએ=ઝાટકીએ	સાથ=સાથે	ખેડુત=ખેતી કરનાર
કુસાં=ફોતરાં; છોડાં	હાથોહાથ=એક બીજાની મદદથી	મહેનત=મજુરી
કોથળા=ગુણો		ફળ=ફાયદો; લાભ

સમજુતી-હે છોકરાઓ હમણા આમ આવો. જુઓ ખળીમાં તૈયાર દેખાય છે; ચાલો આપણે આજે કુંડાંમાં રહેલા અનાજના દાણા જુદા પાડીએ. (૧) જેમ બળદો ગોળ ફરતા હોય તેમ આપણે સૌ ફરીએ, જો કુંડાં સારી પેઠે કચડાય તો તેમાંથી અનાજના દાણા જુદા પડે. (૨) આવી રીતે બધું અનાજ આપણે ટોપલામાં ભરીએ અને ઝાટકીએ. જુઓ ફોતરાં ઊડી જાય છે, ને બધા દાણા નીચે વેરાય છે. (૩) આપણે સાથે કોથળાઓ લઇ તેમાં આવી રીતે હાથો હાથ અનાજ ભરીએ. જો આપણે ખેડુતનું કામ કરીએ તો આપણને આજે મજુરીનું ફળ મળે. (૪)

પાઠ ૩૧.	રાત=સુરજ આથમ્યા પછી તે પાછો ઊગે ત્યાં સુધીનો વખત	ફોરાં=છાંટા; ટીપાં
ચંદ્રમા=ચાંદો	અજવાળું=ઉજાસ	જરૂર=ખપ; ઉપયોગ
મેદાન=ખુલ્લી સપાટ જમીન	ઝાંખો=તેજ વગરનો	પાલો=કુમળાં પાંદડાંનો જથો
નીચે ઉતરી ગયો હતો=દેખાતો બંધ થયો હતો	ઝગઝગે=ચળકે	બો=બીઆં
આથમે=દેખાતો બંધ થાય	પાઠ ૩૨ ભાગ ૧.	પોચી=નરમ
બપોર=દહાડાના બાર વાગતાનો વખત	ઓટલો=ઘરને લગતો ચોતરો.	હમણાં=હાલ; આ વખત
	દંકાઇ=દબાઇ; છુપાઈ	તળાવ=પાણી ભરાઇ રહે તેવો મોટો ખાડો
		નદી=મીઠા પાણીનો

વહેતો મોટો વહેળો
પવન=વા; વાયરો

પાઠ ૩૨ ભાગ ૨.

થોભ્યાં=અટક્યાં
ચોકખી=સાફ
ગામડું=નાનું ગામ
છોડી=મૂકી
રેલો=પ્રવાહી પદાર્થનું વહેવું તે
રેલમરેલા=ચારે તરફ રેલા નીકળવા તે
બિચારા=બાપડા
પછડાતા=અફળાતા
તણાઇ=ખેંચાઇ
ઘેબરીઓ=ઘેબરના જેવો મીઠો
પરસાદ=ખાવાનું
કારેલું=એક જાતનું કડવું શાક
નેવલે=નેવાંએ

સમજુતી—હે વરસાદ! તું આવ, જેથી કરીને અમને ઘેબરના જેવું મીઠું ખાવાનું, ઉની ઉની રોટલી ને કારેલાંનું શાક મળે. હે વરસાદ તું ઘણો આવ, કે જેથી નેવામાં પાણી આવે અને નઠારી છોકરીને દેડકાં ખેંચી જાય.

પાઠ ૩૩.

રેતી=પત્થરનો ઝીણો ભુકો
ભુકો=ઝીણી રજ
મટોડું=માટી
ડહોળું=માટીવાળું
નીતર્યું=મેલ વગરનું; ચોકખું
ધારવાળું=અણીવાળું
તાણી=ખેંચી; ઘસડી
ખરે છે=છુટી પડે છે
તળીએ=નીચે
રસ્તો=માર્ગ; વાટ
ચૂસી=શોષી

પાઠ ૩૪.

ભઠ્ઠી=મોટો ચુલો
સીંચ્યા=ગોઠવ્યા
ઇંટવાડો=ઇંટ પાડવા તથા પકવવાની જગા
કઠણ=સખત
પછાડવાથી=અફાળવાથી
ચીકણી=ચિકાશવાળી (ચિકાશ ત્રણ જાતની હોય છે (૧) હાથે ચોંટે એવી (૨) ડાઘા પડે એવી (૩) તાણતાં તૂટે નહિ એવી)
કાણાં=બાકાં
કણક=ઘઉંનો કેળવેલો લોટ
ઘાટ=આકાર
ઘડો=ગાગરથી નાનું વાસણ; હેરીઓ
ગાગર=ઘડાથી મોટું વાસણ
કોઠી=અનાજ ભરી મૂકવાની માટીની બરણી

કોડીઆં=દીવા કરવાનાં માટીનાં ચલાણાં.
ફરતી=ચોગરદમ; બધી તરફ

પાઠ ૩૫.

ધાતુઓ=ખનીજ પદાર્થો; (ધાતુમાં ચાર ગુણો ખાસ છે. (૧) ધાતુના કણો ચળકતા હોય છે. (૨) ધાતુઓ ભારે હોય છે. (૩) જમીનપર પડતા ધાતુનો અવાજ થાય છે. (૪) ધાતુમાં ગરમી વહી શકે છે
લુહાર=લોઢાંનો ઘાટ બનાવનાર
ધમણ=દેવતા ફુંકવાનો સંચો
સળીઓ=ગજીઓ
ખૂબ=ઘણો
લાલચોળ=ઘણોજ લાલ
એરણ=સોની, લુહાર વગેરે જે પર મૂકી ટીપે છે તે
હથોડો=ધાતુઓ ટીપવાનું લોઢાનું ઓજાર; મોટી હથોડી
ટીપ્યો=ઘડયો
જતરડા=તાર ખેંચવાનું હથિયાર
સોનું=પીળા રંગની કીમતી ધાતુ
રૂપું=ધોળા રંગની કીમતી ધાતુ
પિત્તળ=જસત અને તાંબાની મેળવણીથી બનેલી પીળા રંગની ધાતુ
તાંબું=લાલ રંગની ધાતુ
કલાઇ=ધોળા રંગની ધાતુ (એ રૂપા કરતાં નરમ હેય છે)
સીસું=ધોળા મેલા રંગની ધાતુ

સોનું, રૂપું, તાંબું લોઢું, સીસું, જસત, કલઈ, અને પિત્તળ એ ધાતુઓનું ઓળખાણ કરાવવું અને તેનો તફાવત સમજાવો.

પાઠ ૩૬.

નાણું=ચલણી સિક્કો
શેઠ=શાહુકાર
પૈસો=ત્રણ પાઇની કિંમતનો તાંબાનો સિક્કો; સવાકો; દોઢીઉ
ઢબુ=બે સવાકાની કિંમતનો તાંબાનો સિક્કો; બે સવાકા; અઢીકો
અધેલો=અડધો પૈસો; દોઢપાઇ; દોઢપાઇની કિંમતનો તાંબાનો સિક્કો
રૂપીઓ=સોળ આનાની કિંમતનો રૂપાનો સિક્કો

અડધો=આઠ આનાની કિંમતનો રૂપાનો સિક્કો
પાવલી=ચાર આનાની કિંમતનો રૂપાનો કે નીકલનો સિક્કો
બેઆની=બે આનાની કિંમતનો રૂપાનો કે નીકલનો સિક્કો

મહોર=પંદર રૂપીઆની કિંમતનો સોનાનો સિક્કો; ગેણી
આની=ચાર સવાકાની કિંમતનો નીકલનો સિક્કો
વટાવ્યા=છુટા પૈસા લીધા
૧૫ રૂપીઆ=એક ગેણી; મહોર

૨ અડધા=૧ રૂપીઓ
૪ પાવલી=૧ રૂપીઓ
૮ બે આની=૧ રૂપીઓ
૧૬ આના=૧ રૂપીઓ
૩૨ ઢબુ=૧ રૂપીઓ
૬૪ સવાકા=૧ રૂપીઓ
૧૨૮ દોઢપાઇ=૧ રૂપીઓ
૧૯૨ પાઇ=૧ રૂપીઓ

સૂચના—નણાંની વાત પહેલા ધોરણના "મુખગણિત શિક્ષક"માં જુઓ.

ટીપ—પૈસાને કાઠિઆવાડમાં કાવડીઉં; ગુજરાતમાં જઇ; સુરતમાં સવાકો અને મુંબઇમાં દોઢીઉં કહે છે.

પાઠ ૩૭.

કુહાડી=લાકડા ફાડવાનું લોઢાનું ઓજાર
સોય=લુગડાં સીવવાનું લોઢાનું ઓજાર.
લક્કડફોડા=લાકડા ફાડનાર
તકરાર=રકઝક; વઢવાડ
ધાર=અણીદાર કોર
ચીરું=ફાડું
મુદર=કુહાડીના માથા પરનો ભાગ; કુહાડીનો ઉપલો ભાગ
તોલે-બરાબર
નાકું=કાણું
અણી=તીણો ભાગ
ચળકાટ=ઝળકાટ
મોટાઈ=વડાઇ
કોદાળી=જમીન ખોદવાનું લોઢાનું ઓજાર
વઢી=લઢી
દીકરી=છોકરી
પેદા થયા=નીકળ્યા

સાર—આ દુનિયામાં બધી વસ્તુઓ ઉપયોગી છે; માટે કોઇએ બડાઈ મારવી નહિ.

પાઠ ૩૮.

વાડી=ફૂલ ફળવાળી જગો; નાનો બાગ
માળી=ફૂલ વેચનાર;

છોડ ઉછેરનાર
ફૂલઝાડ=ફૂલ થાય તેવા ઝાડ અથવા છોડ
ક્યારા=આસપાસ પાળ કરેલી હોય એવી જગા
ચોરસ=ચાર ખુણાવાળો આકાર
ગલગોટા=એક જાતનું લાલ, પીળા રંગનું ફૂલ
ફૂળે છે=ફળ આપે છે.
દાડમ=દાડમડીનું ફળ
જમરૂખી=જમરૂખનું ઝાડ
પક્ષી=પંખી
ડાળી=થડમાંથી નીકળેલો ફાંટો
લાંબી ગોળ=લંબગોળ
મધપુડો=મધમાખીને રહેવાનું ઘર
મધમાખી=મધ બનાવનારી માખી
મધ=મધમાખીએ ફૂલમાંથી ચૂસેલો રસ
કોસ=કુવામાંથી પાણી કાઢવાનો ચામડાનો કોથળો
આવ્યો રામ=કોસ ઉપર આવ્યો
થાળું=કુવાના મથાળા પર પાણી ભરવાને ઢાળ પડતું બાંધેલું તે
લલકારતો=લહેકારી બૂમો પાડતો
નીક=પાણી જવાનો રસ્તો
લીલાંછમ=ઘણાંજ લીલા

પાઠ ૩૯.

છોડવા=નાના છોડ
ઉખેડી=મૂળમાંથી ખેંચી
મુળીઉં=મૂળ
દાંડી=ડાળી
કળી=ખીલ્યા વગરનું ફૂલ
જીવતા=જીવવાળા
પથરાય=ફેલાય
વેલા=ભોંયપર પથરાતા છોડ

પાઠ ૪૦.

આંબો=કેરીનું ઝાડ
ફુટેલા=નીકળેલા
ટટાર=સીધા
છાલ=ઝાડની ચામડી
મેજ=ટેબલ

પાઠ ૪૧.

ગલકી=ગલકાનો વેલો
વળગી=બાઝી
છાપરૂં=ઘરનો ઉપરનો ભાગ જે પર નળીઆં હોય તે
વીટળાઇ=લપેટાઇ
આરીઆના=ચીભડાના
દોરડી=દોરી
અંતરે=છેટે
ગાંઠા=ગાંઠ

પાઠ ૪૨.

કેરી=આંબાનું ફળ
મોર=આંબા આમલીના ઝીણાં ફૂલ
ભાર=વજન
નીચી નમતી=લચીજતી
ગોટલો=આંબાનું બી

ગોટલી=આંબાના બીનું ઢાંકણ
ધોળજે=દાબી દાબીને પોચી કરજે
ભગવાને=પરમેશ્વરે
જતન=સંભાળ
ઢીલો=પોચો
ડીટું=ડીચું

પાઠ ૪૩.

ધીમે=હળવે
હીંડે=ચાલે
ભસતો=ભોં ભોં કરતો
સામી થાય છે=લડવાને તૈયાર થાય છે.
આમળાઇને=વળ ખાઇને; થરડાઇને
જડબાં=ડાચાં
વાગોળવું=ખાધેલું પાછું મોંમાં લાવી ચાવવું તે
નિરાંતે=સુખે; નચિંતે
ઉપાડે=ઉંચકે
ખરી=ગાય, ભેંસ વગેરેના પગના તળીઆનું હાડકું
ફાટ=ચીરો
ખાડા=ખાબોચીઆ
જોરાવર=જબરી
વગડાઉ=જંગલી; જંગલમાં રહેનારી
પુરી પડે=હંફાવે; બર આવે

પાઠ ૪૪.

લાગ=દાવ; વખત
ટોળામાંથી=જથામાંથી
છટકી=નાસી
ડુંગરા=નાના ટેકરા
ચારો=લીલું ઘાસ
માંડી=ગોઠવી; મૂકી
ઠરતી=થોભતી
કુદકો=છલંગ; ફાળ
ચત્તું પાટ=બરાબર ચત્તું
ભરવાડ=ઘેટાં, બકરાં ચરાવનાર
ફેર=ફરક; તફાવત
મજબુત=જોરાવર
આછા=થોડા
ઊન=ઘેટાના વાળ

પાઠ ૪૫.

મીઠું=મિઠાશવાળું
ગુણ=ફાયદો
ઠંડું=ટાઢું
ઉનું=ગરમ
બગડી જાય=ફાટી જાય
ચોકખું=મેલ વગરનું; માંજેલું
આંચળ=થાન
મેલ=કચરો
દાણો=અડદ, ગુવાર વગેરે
જણસો=વસ્તુઓ; ચીજો
છાશ=દહીંમાં પાણી નાખી વલોવવાથી બને છે તે
તાવીને=ગરમ કરીને
શિખંડ=દહીંમાં ખાંડ નાખી છણવાથી બને છે તે
લોચો=લચકો
માવો=દૂધને બાળી બાળીને લોચા જેવું કરેલું તે

પેંડા=માવામાં ખુરૂં નાખી ગોળી બનાવેલી તે.

તર=મલાઇ

દૂધપાક=દૂધને ઉકાળી ખાંડ, ચોખા નાખી બનાવેલો તે

બાસુદી=માવો થતાં પહેલાં ખુરૂં નાખી બનાવેલો પદાર્થ

પાઠ ૪૬.

પ્રાણી=જેને જીવ છે અને જે અહીંથી તહીં ફરી હરી શકે છે તે

છેલ્લી=છેવટની

ડાઘીઓ=કુતરાનું નામછે

સભા=મંડળી; ટોળી

ઉપરી=મોટો; વડો

ઠરાવ્યો=નક્કી કર્યો

ટીપુ=કુતરાનું નામ છે

ચાલાક=હોશિયાર; ચંચળ.

કારકુન=લખવાનું કામ કરનાર.

ગુપચુપ=મુંગાં

અંતે=આખરે

ગંધ=વાસ

શિઆળ=ફાડી ખાનારૂં કુતરા જેવું જનાવર

રીઝે=ખુશ થાય

માંસ=ગોસ

અણીવાળા=તીણા

દાઢ=બેવડા દાંત

કરકરા=ખરછટ

ફુટતો=બહાર નીકળતો

ધણી=માલીક

જે=જય; ફતેહ

પાઠ ૪૭.

ચાંચ=પક્ષીનું મો

સમડી=એક જાતનું પક્ષી

કબુતર=એક જાતનું પક્ષી

કીડા=પેટે ચાલનાર જીવડાં

જીવડાં=જંતુ; નાના જીવ

માળા=પક્ષીનાં ઘર

બતક=સફેદ રંગનું પાણી તથા જમીન પર રહેનાર પક્ષી

જળકુકડી=પાણીમાં રહેનાર કુકડી

પાઠ ૪૮.

પાંજરૂં=પીંજરૂં

ભૂખ્યો=ખાધા વિનાનો

તરબુચ=એક જાતનું ફળ

કુકડો=કુકડો

કા કા=કાગડાનું બોલવું તે

જીવજંતુ=નાનાં જીવડાં

કોહેલું=સળી ગએલું; બગડી ગએલું;

સડેલું=સડી ગએલું; જીવડાં પડેલું

લાલ=રાતી

છેડેથી=નાકેથી

ભાવ્યું=પસંદ પડયું

કુદતો=કુદકા મારતો

ચોક=ઘરની વચમાંની છાબંધ ખુલ્લી જગા

પાઠ ૪૯.

રકાબી=તાસક

હુલાવ્યું=એક રસ કર્યું

વાહ=શાબાશ

નારંગી રંગ=નારંગીના જેવો રંગ

સરખે ભાગે=બરોબર

પાઠ ૫૦.

પારણું=લાકડાના ચોકઠાનું ઘોડીઉં

ઝોળી=ચાર છેડા બાંધી લઈ વચમાંથી ઝુલતો રાખેલો લુગડાનો કકડો

પાસું=બાજુ

પાંગરા=ઝોળી ભેરવવાની લાકડીઓ

દોયણાં=ઝોળી બાંધવાની દોરી

ઝાપટી=ખંખેરી

મોભ=ઘોડીઆની વચમાંનો આડો થાંભલો

ભેરવ=વળગાડ

ભમરી=લાકડાની ફુદડી; ચકરડી

પાયા=પગ

પોચી=સુંવાળી; નરમ; ખૂંચે નહિ એવી

ગોદડી=નાનું ગોદડું

હીર=રેશમ

ઝુલાવવા=હલાવવા

હાલરડું=બાળકને ઉંઘાડવાનું ગીત; હાલો

ધુમણ=પારણા કે ઘોડીઆમાં સુવાડીને ગાતાં ગાતાં દોરી ખેંચી હીંચકા નાખવા તે

ગીતે ધુમણ ઘાલું=હાલરડાં ગાઈ હીંચકા નાખું

રંગીત=રંગીલો

પોઢો=સૂઓ

હેતે=વહાલથી

ઝુલાવું=હીંચકા નાખું

પધારવું=બેસાડું

ચીતરેલ=ચીતરેલી

પઢાવું=શીખવું; ભણાવું

મોરલો=મોર

મઢાવું=જડાવું

મખમલ=એક જાતનું સુંવાળું કપડું

તળાઇ=ગાદલું; ગદેલો

તાજી=નવી

ચિનાઇ=ચીન દેશમાં બનેલી

સેજે=પથારીએ

બિછાવું=પાથરૂં

હિંચોળું=હીંચકા નાખું

ધેરાંધેરાં=મધુરાં મધુરાં

લાડકડા=લાડકા; વહાલા

સમજુતી-હાલરડું વહાલું લાગે છે. હો! મારા ભાઇને (છોકરાને) હાલરડું વહાલું લાગે છે; તેથી હું ગીત ગાતાં ગાતાં દોરી ખેંચીને હીંચકા નાખું. હે રસીલા! તમે રંગેલા પારણામાં સૂઈ જાઓ, તો હું તમને ઘણા હેતથી હીંચકા નાખું. ભાઇને પારણે ભમરીઓ જડાવું અને પુતળીઓ બેસાડું, ભાઇને

હાલરડું વહાલું લાગે છે. (૧) પારણે ચીતરેલી ચાંચની ચકલી અને ભણતો હોય તેવી રીતે પોપટ બેસાડું; ભાઈ તારે સારી રીતે રમવા માટે મોરને સોનાથી જડાવું. ભાઈને હાલરડું વહાલું લાગે છે. (૨) મારા વહાલા ભાઇ, હું પારણે રેશમના દોરી બાંધી તને હીંચકો નાખું અને તને ઊંઘ આવે એવાં મીઠાં ગીત ગાઉં; હે લાડકડા ભાઈ! તમે ઊંઘીને ઊઠશો ત્યારે તમારા ગજવામાં ખાવાનું ઘાલીશ. (મતલબ કે ઉંઘીને ઊઠયા પછી તને ખાવાનું આપીશ) ભાઇને હાલરડું વહાલું લાગે છે. (૩)

ડ્રિલ માટે સૂચના.

૧. છોકરાને ઉંચાઇના પ્રમાણમાં, સીધી હારમાં, એકેક હાથને છેટે, બે પગ વચ્ચે ૪૫ અંશનો ખુણો રહે એવી રીતે ઉભા રાખવા, પછી નંબર આપવા.

૨. નંબર બોલતી વખત દરેક છોકરો પોતાની નીચેના છોકરા તરફ મોં કરી નંબર બોલે.

૩. શિક્ષકની સામે ઉભેલી હારના છોકરાઓએ પોતાના જમણા હાથ તરફથી એટલે શિક્ષકના ડાબા હાથ તરફથી નંબર બોલવાની શરૂઆત કરવી.

૪. આગળ કે પાછળ ખસવામાં પ્રથમ ડાબો પગ ઉપાડવો.

૫. એક હારની બે હાર કરવાની રીત નીચે પ્રમાણે.

૧. છોકરાઓને એક, બે; એક, બે; એ પ્રમાણે નંબર આપવા.

૨. બેકી નંબરે એક ડગલું આગળ.

૩. બેકી નંબરે એક ડગલું જમણી તરફ. આ મુજબ હુકમ કરવો.

૬. એક હારની ત્રણ હાર કરવાની રીત નીચે પ્રમાણે.

૧. છોકરાઓને એક, બે, ત્રણ; એક બે, ત્રણ; એ પ્રમાણે. નંબર આપવા.

૨. એક નંબરવાળા એક ડગલું આગળ.

૩. ત્રણ નંબરવાળા એક ડગલું પાછળ.

૪. એક નંબરવાળા એક ડગલું ડાબી તરફ.

૫. ત્રણ નંબરવાળા એક ડગલું જમણી તરફ.

૭. ડમ્બેલ્સ, કડાં, બારબેલ્સ, વગેરે વહેંચવાની રીત નીચે મુજબ.

૧. દરેક હારના છેલ્લા નંબર પાસે ડમ્બેલ્સો મુકવા પછી છેલ્લા નંબરે બે ડમ્બેલ્સ બે હાથમાં લઈ પોતાની ઉપરના છોકરાને આપવા એ પ્રમાણે દરેક છોકરા પાસે બબ્બે ડમ્બેલ્સ થશે.

૨. ડમ્બેલ્સ ભોંયપર સામા સીધી હારમાં ઉભા મુકાવવા. ડમ્બેલ્સ વચ્ચે એક વેંતનું અંતર રખાવવું.

૩. ડમ્બેલ્સ મુઠ્ઠીમાં જોરથી દાબીને પકડાવવા.

૪. રમતો અગિઆર સુધી કરાવી બારે ડમ્બેલ્સ પહેલાં મૂકેલા હતા તે પ્રમાણે મુકાવી દેવડાવવા.

૫. એકની કૃતિ પ્રમાણે ૩, ૫, ૭, ૯, ૧૧ની કૃતિ કરાવવી.
૬. બેની કૃતિ પ્રમાણે ૪, ૬, ૮, ૧૦ ની કૃતિ કરાવવી.
૭. રમતો પહેલ વહેલી શિક્ષકે જાતે કરી બતાવવી.
૮. સારો મહાવરો થયા પછી છોકરાઓને પોતાની મેળે બોલીને કરવા કહેવું.
૯. એક રમત બરાબર સફાઇથી ને સાથે કરતાં આવડ્યા સિવાય બીજી રમત શીખવવી નહિ.
૧૦. દરેક રમત કરાવતાં પહેલાં "તૈયાર" અને "ચાલો" એવા હુકમ આપવા.
૧૧. "તૈયાર" કહેતાંની સાથે છોકરાંઓએ ડમ્બેલ્સ લેવાને તયાર થઈ રહેવું.
૧૨. "ચાલો" ના હુકમની સાથે ડમ્બેલ્સ લઇ હાથ સીધા લટકતા રાખી ઉભા રહેવું.

ડમ્બેલ્સની ડ્રિલ

હેતુ—છાતી તથા હાથના સ્નાયુ ખીલવવાનો.

રમત ૧ લી-(૧) બેઉ હાથ ઉંચા. (૨) બેઉ હાથ નીચા.
રમત ૨ જી-(૧) જમણો હાથ ઉંચો, ડાબો હાથ લટકતોજ રહેવા દેવો. (૨) એકથી ઉલટું.
રમત ૩ જી-(૧) બેઉ હાથ ઉંચા. (૨) બેઉ હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ)
રમત ૪ થી-(૧) બેઉ હાથ સામા (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૨) બેઉ હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ.)

રમત ૫ મી-(૧) બેઉ હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૨) બેઉ હાથ કોણીમાંથી વાળી મુઠ્ઠીઓ ખભાને અડકાવવી.

રમત ૬ ઠ્ઠી-(૧) બેઉ હાથ સામા મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ. (૨) બેઉ હાથ કોણીમાંથી વાળી મુઠ્ઠીઓ ખભાને અડકાવવી.

રમત ૭ મી-પગ વચ્ચે એક ફુટનું અંતર રખાવવું (૧) બેઉ હાથ જમણી તરફ તીરકસ લંબાવવા (ડમ્બેલ્સ ઉભા રહે એવી રીતે) આ વખતે ડાબા પગની એડી ઉંચી કરવી. (૨) એકથી ઉલટું.

રમત ૮ મી-(૧)જમણો હાથ જમણી તરફ તીરકસ લંબાવવો. અને ડાબા હાથની મુઠ્ઠી છાતી આગળ (જમણો હાથ અને ડાબો હાથ તીરકસ લીટીમાં રહે તે પ્રમાણે) (૨) એકથી ઉલટું.

રમત ૯ મી-(પગ પહેલાં હતાં તેમ) (૧) જમણો હાથ સામો ડમ્બેલ્સ ઉભો રાખવો. ડાબો હાથ પીઠગમ પાછળ ખેંચવો. (૨) એકથી ઉલટું.

રમત ૧૦મી-(૧) બેઉ હાથ સામા (ડમ્બેલ્સ ઉભા રાખવા) (૨) બેઉ હાથ પાછળ પીઠગમ ખેંચવા. (મુઠ્ઠી છાતીના પાસાને અડકેલી રહે એવી રીતે રાખવી.)

પાઠવાર અઘરા શબ્દો તથા જોડાક્ષર.

દિવાળી	અઠવાડીઉં	નિત્ય	નહિ	મસિઆઈ
અક્ષર	રહ્યા	દાતણ	ફોહ્યા	દુધભાઈ
ઊઠયાં	પાટીઉં	નાહ્યા	ધોવડાવવાં	સાસુ
નિશાળ	ફૂલઝાડ	કહ્યું	ગંદવાડ	સર્વે
સઘળાં	ઘંટ	જુઠું	કવિતા	દુખડાં
લીંપણુંપે	બેઠક	શિક્ષા	દીલમાં	ભૂલી
સાથીઆ	સીસી	ટોપી	વરસગાંઠ	ખૂશ
લુગડાં	ચિત્રો	ધોતલી	ભાવ્યો	ઉંઘાડવાને
દારૂખાનું	ટાંગેલાં	અંગરખી	કર્યો	ઓસડ
ફટાકડા	લખોટાનું	લેંધી	કયારે	ત્યાં
ફેટે	કબાટ	સુરવાલ	આપ્યા	બોલ્યો
ત્રીજો	કુતરો	ફળીઆના	અડાડયો	પ્રમાણે
શુક્રવાર	દાડમ	ઘાઘરી	દસમું	બોલાવ્યો
છેલ્લો	માટીનાં	ઓઢણી	બેસશે	ઉતર્યા
વિષે	અહીં	ચોકખાઈ	કંસાર	ગાદી
રવિવાર	નિશાળીઆ	ચોકખા	કઢી	પીરસ્યા
ગુરુવાર	શિખામણ	ધૂળમાં	વહુ	બબ્બે
મુસલમાન	ઈશ્વર	ઢીલે	બત્રીજો	આશોપાલવ
શનિવાર	જ્ઞાન	ગંદી	કહેવાઉં	શંભુભાઈ

વિના	પ્રાણીઓ	ગયો	અહીંથી	શિકાર
ચોંચા	દુઃખ	આણ્યો	રસ્તામાં	બચ્યું
વધારેલાં	નુકસાન	પૂછ્યું	દુઃખ	દોડાવી
લીંબુ	ખીજયા	દેસાઇ	અન્ન	માંડયું
નારંગી	માધુ	લઇલુ	ભૂખ્યા	છુંદી
લાડુ	છુંદાયા	વખાણ્યો	ભિખારી	પુરુષને
શેરડી	છુટે	ઊડ્યો	પૂછ્યું	પરમેશ્વર
બેસીશું	દુઃખ	મશ્કરી	પૈસા	ઉંદરડી
શેતરંજી	ઢોર	પસ્તાઇ	આપ્યા	ભંડારીઉ
પાથરણું	કહ્યું	બચ્યાં	ઇશ્વરનું	રોટલી
પાંદડાં	ઉપરાંત	બૂમ	વિદ્યા	લાડુ
વાડકો	નક્કી	ખેડુત	ચંદ્ર	ખિસકાડી
ચટણી	છુટો	છેતર્યો	વીસરૂં	ઉંદરીઉ
તૈયાર	છૂટયો	નુકસાન	પ્રભુ	હંમેશાં
જીત્યો	કર્યું	જુડાણું	અગણિત	કાંઠા
સઢવાળી	તૈયાર	જુડો	ઉજાસને	ફુંફાડા
કાંચળી	સમજ્યો	શિયાળ	અન્ન	ઉડાડી
પરીક્ષા	છુટશે	દેડકાં	દૂધ	ઉંદર
દેડકાં	મૂકું છું	જુક્તિ	દહીં	છુંદી
દહાડો	શાબાશ	સાંભળતાં	ફૂલ	ઠેકાણું
ધડાધડ	ચપ્પુ	બાંધ્યું	સ્વપ્નું	ચટકા

લીધો	આથમતા	લણતાં	ભોંયમાં	સીંચ્યાં
લુલાં	વધાઇ	સર્વે	હમણાં	ચપ્પુ
આંવળાં	સાદ	વાળુ	તળાવ	નાખ્યું
તીર્થ	બચ્ચીઓ	ઈશ્વર	થોભ્યાં	દહાડો
મનસુખો	ચમ્ચાર	છૂટું	રહ્યાં	ઈંટવાડો
પિતા	ગાડું	પિલાય	ચોકખી	ખોદતાં
હેતથી	ભર્યા	ટોપલામાં	રેલસરેલા	ભંડામાં
સંતાપ	પહોંચ્યાં	ઉપણીએ	ખોદતું	મૂક્યો
આશિષ	ઉતર્યા	ડુંસા	કાદવ	પિત્તળ
પ્રભુએ	ઢાલવ્યો	કોથળીઓ	ભિખારા	હથોડા
ચતુરાઈ	પટલાણી	ચંદ્રમા	પછડાતા	ટીપ્યો
માર્યા	ઢગલા	ત્યાંસુધી	ઘેમરીઓ	જતરડામાં
ઉંડું	ખુશ	અજવાળું	દેડકે	ટિપાઇ
સૂઝી	હોંસીલી	પાતળો	ઠેકું	ટિપાયું
મટાડી	ઉમંગે	અંધારી	પત્થર	ઓળખાવ્યા
લુપાઇને	વાદળીઓ	ઝગઝગે	પ્યાલું	ઓછારત્તા
કુંજનું	વાંકું	ત્રીજો	નોતર્યું	ધાતુઓ
ધીરજ	દાતરડું	બેસાડય	રસ્તા	સીસું
સૌ	ઢગલો	લાગ્યાં	મટોડી	જસત
પટેલ	હૈયે	ઢંકાઇ	ડહાળું	નાણું
દહાડો		મોઢા	ચૂસે	કાઢયા
			ભંડો	ઢગલી

પૈસા	દાંડીઓ	ચૂસી	શિખંડ	કર્યો
ઢબુ	ડાળીઓ	ભેંસ	દુધપાક	જીવજંતુ
રૂપીઆ	પાંદડાં	હીંડે	બાસુદી	સળેલું
વટાવ્યા	સમજાશે	શીંગડાં	ચશ્મા	આણ્યા
પંદર	ઉખડી	માથું	પ્રાણી	પડીકાં
કુહાડી	ઉંડાં	તૂટી	છેલ્લી	શીખવ્યું
લક્કડફોડા	મુળમાંથી	નિરાંતે	પસંદ	પ્યાલાં
ફાટફાટ	ફૂટેલાં	જડબું	દાઢ	હલાવ્યું
ચળકાટ	ટટાર	વગડાઉ	જડબાં	હળદર
કોદાળી	ખુરસી	પત્થર	ઊંઘનાં	જાંબુડો
સાંભળતી	લીલુંછમ	છટકી	ફૂટતો	ગોદડીઓ
વઢી	ચઢયા	કુદતું	ઘણી	હાલરડું
દુઃખ	પથરાઇ	ગબડયું	પંખી	રસીલા
ક્યારા	વીટળાઇ	ચત્તુંપાટ	ડીલે	પઢાવું
ત્રિકોણ	ઉખેડયો	મોઢું	પુછડીઓ	મશરૂની
ગલગોટા	બતાવ્યો	મજબુત	ઇંડાંમાંથી	ચિનાઇ
દાડમ	ટુંકાં	ઠંડું	બચ્ચાં	ફૂલડાં
કાણુંવાળું	દોરડા	દોહ્યા	જોડાએલાં	બિછાવું
લટકતું	દોરડા	વાસણ	જળકુકડી	હિંચોળું
મધપુડો	ઊંઘમાં	ચોકખું	પોપટ	ઊંઘીને
લીલાંછમ	ગોટલો	જણસો	પાંજરૂં	ઘાલીશ
વચ્ચે	જન્મ	દહીં	લુચ્ચા	
સુળીઉં				

બાળવર્ગની નોટ બે આના.

પહેલીના અર્થ અઢી આના જેમાં:—અર્થ, કવિતાની સમજુતી, પાઠનો સાર, અઘરા શબ્દો, જોડાક્ષર, ડમ્બેલ્સની ડ્રિલ વગેરે.

બીજીના અર્થ ચાર આના જેમાં—અર્થ, કવિતાની સમજુતી, પાઠના સવાલ, પાઠનો સાર, ભૂગોળ, પાઠવાર અઘરા શબ્દો, જોડાક્ષર, કડાંની ડ્રીલ વગેરે.

ત્રીજીના અર્થ પાંચ આના જેમાં—અર્થ, કવિતાની સમજુતી, પાઠના સવાલ, પાઠનો સાર, ભૂગોળના સવાલ, પાઠવાર અઘરા શબ્દો, જોડાક્ષર, કડાંની ડ્રિલ વગેરે.

ચોથીના અર્થ સાડા સાત આના જેમાં:—અર્થ, કવિતાની સમજુતી, તમામ પાઠના સવાલ તથા સાર, અઘરા શબ્દો, જોડાક્ષર, મુંબઈ ઇલાકાની ભૂતળ, ડ્રિલ વગેરે.

પાંચમીના અર્થ આઠ આના જેમાં:—અર્થ, કવિતાની સમજુતી, વ્યુત્પત્તિ, પાઠના સવાલ, પાઠનો સાર, અપૂર્ણાંકના નિયમો, બ્રિટિશ હિંદના રાજકીય ભાગ વગેરે.

છઠ્ઠીના અર્થ નવ આના જેમાં—શબ્દાર્થ, વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે અને રૂઢ બન્ને રીતે, કવિતાનો અન્વય, કવિતાની સમજુતી, પાઠના સવાલ, પાઠનો સાર વગેરે.

સાતમીના અર્થ દશ આના જેમાં:—શબ્દાર્થ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે અને રૂઢ બન્ને રીતે, કવિતાનું વિવરણ-સ્ફુરીકરણ, પાઠના સવાલ, કવિતામાં આવેલા ભકતોની ઓળખાણ વગેરે.

કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક ૧ લાના અર્થના ૪ આના.
કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક ૨ જાના „ ૫ આના.
કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક ૩ જાના „ ૭ આના.
ત્રિવેદી વાચનમાળા સાતે પુસ્તકોના અર્થો તૈયાર છે.

છગનલાલ મોતીરામ શાહ. શાહપોર—સુરત.

છગનલાલ મોતીરામ શાહ કૃત પુસ્તકો.

"ડિકટેશન શિક્ષક"માં શું શું છે???

૧) પાઠવાર અઘરા શબ્દો. ૨) જોડણીના એકજ સરખા નિયમવાળા શબ્દો. ૩) કઠિન મળતા શબ્દોની તારવણી. ૪) જોડાક્ષર. ૫) મળતા જોડાક્ષર. ૬) પરીક્ષાના ડિકટેશનમાં આવનાર શબ્દો.

"ડિકટેશન શિક્ષક"

બાળપોથીનો	૦-૨-૦	ત્રીજીનો	૦-૩-૦
પહેલીનો	૦-૨-૬	ચોથીનો	૦-૪-૦
બીજીનો	૦-૩-૦	પાંચમીનો	૦-૪-૦

કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક ૧ લાનો ૦-૩-૦

ત્રિવેદી વાચનમાળા પુસ્તક ૧ લાનો ૦-૩-૦

"મુખગણિત શિક્ષક"

બાળવર્ગનો	૦-૧-૬	ત્રીજા ધોરણનો	૦-૨-૬
પહેલા ધોરણનો	૦-૧-૯	ચોથા ધોરણનો	૦-૪-૦
બીજા ધોરણનો	૦-૨-૦	પાંચમા ધોરણનો	૦-૪-૦

"ભૂગોળ શિક્ષક"

સુરત જિલ્લાનો ૦-૩-૦

સુરત શહેરનો ૦-૩-૦

ભૂગોળની "પ્રશ્નોત્તરમાળા"

ગુજરાતની સા૦ ભૂગોળની ૦-૩-૦ | મુંબઇ ઇ૦ ભૂગોળની ૦-૪-૬

હિંદુસ્તાનની સામાન્ય ભૂગોળની ૦-૪-૦

સુંદરજી કૃત નવી પહેલીના અર્થ બે આના.

બીજા ધોરણ માટે "અંકગણિતનાં મનોયત્ન" પાંચ આના.

છગનલાલ મોતીરામ શાહ.

"મુખગણિત શિક્ષક" વગેરેના કર્તા. શાહપોર—સુરત.